

OSMANLI MALİYESİ KURUMLAR VE BÜTÇELER

1

HAZIRLAYANLAR

MEHMET GENÇ EROL ÖZVAR

OSMANLI BANKASI
ARŞİV VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

Osmanlı Maliyesi:
Kurumlar ve Bütçeler 1

1. Baskı, Ağustos 2006, İstanbul

Hazırlayanlar
Mehmet Genç ve Erol Özvar

Yayıma Hazırlayan
Lorans Tanatar Baruh

Düzeltili
Özlem Yılmaz

Kitap Tasarımı
Bülent Erkmen

Sayfa Düzeni ve Baskı Öncesi Hazırlık
Bilge Barhana, BEK
Pınar Ündeğer, BEK

Kapak Tasarımı
Yetkin Başarır, BEK

Baskı
Ofset Yapımevi

© 2006, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak gösterilme şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz, dağıtılamaz.

ISBN 9944-5518-0-5

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi
Voyvoda Caddesi, No:35-37, 34420 Karaköy İstanbul
Tel: 212.292.76.05 Fax: 212.292.16.67
E-posta: archive@ottomanbank.com

İÇİNDEKİLER

TABLO VE GRAFİKLERİN LİSTESİ	6
ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR	11
GİRİŞ: ERKEN MODERN DÖNEMDE OSMANLI MALİYESİ	13

OSMANLI MALİYESİNDE KURUMLAR

OSMANLI DEVLETİNİN İÇ BORÇLANMA KURUMLARININ EVRİMİ, 1600-1850	
Şevket PAMUK	27
OSMANLI MALİYE TARİHİNDE GELİR-TOPLAMA VE MEŞRUIYET	
Linda T. DARLING	39
OSMANLI DEVLETİNİN İÇ HAZİNESİ	
Ahmet TABAKOĞLU	51
OSMANLI MALİYESİNDE MUKATAA KAVRAMI	
Mehmet GENÇ	57
OSMANLI KAMU MALİYESİ, 1839-1918	
Tevfik GÜRAN	65
OSMANLI DEVLETİNİN AVRUPA İLE MALİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİ:	
DIŞ BORÇ, OSMANLI BANKASI VE DÜYUN-I UMUMİYE	
Edhem ELDEM	95

OSMANLI MALİYESİNDE BÜTÇELER

OSMANLI DEVLETİNDE MERKEZİ HAZİNEİN MALİYE BÜROLARI	
Gülfettin ÇELİK	115
1683-1740 YILLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN HAZİNE GELİR VE GİDERİ	
Halil SAHİLLİOĞLU	149
GELENEKSEL DÖNEM (TANZİMAT ÖNCESİ) OSMANLI BÜTÇE GELİRLERİ	
Baki ÇAKIR	167
OSMANLI DEVLETİNİN BÜTÇE HARCAMALARI (1509-1788)	
Erol ÖZVAR	197
MACARİSTAN'DAKİ 1593-1606 OSMANLI-HABSBURG SAVAŞININ MALİYETİ	
Caroline FINKEL	239
OSMANLI DEVLETİNDE ORDU HAZİNESİ (ORDU-YI HUMÂTÜN HAZİNESİ)	
BİLANÇOLARI 1624-1630: "DEVLETİN ÇÖZÜLME YILLARI"	
OLARAK ADLANDIRILAN DÖNEMDE OSMANLI MALİ PRATİĞİNDE	
UYUM VE İSTİKRAR	
Rhoads MURPHEY	293
DİZİN	329

TABLO LİSTESİ

- TABLO 1:** 1670-1751 Yılları Arasında İç Hazineden Dış Hazineye Verilen Borçlar/Tabakoğlu
- TABLO 2:** 1717-1751 Arasında İç Hazine Mevcudu/Tabakoğlu
- TABLO 3:** Bütçelere Göre Devlet Gelir ve Giderleriyle Bütçe Açıkları, 1841/2-1908/9/Güran
- TABLO 4:** Bütçe Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı, 1849/50 1861/62 ve 1875/76/Güran
- TABLO 5:** Bütçe Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı, 1887/88, 1905/06 ve 1916/17/Güran
- TABLO 6:** Bütçe Giderlerinin Alanlarına Göre Dağılımı, 1846/47, 1861/62 ve 1875/76/Güran
- TABLO 7:** Bütçe Giderlerinin Alanlarına Göre Dağılımı, 1887/88, 1905/06 ve 1916/17/Güran
- TABLO 8:** Muhasebe-i Evvel Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Gelirlerini Denetlemedeki Payı (1063/1653-1200/1786)/Çelik
- TABLO 9:** Cizye Muhasebesinin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri/Çelik
- TABLO 10:** Haremeyn Muhasebesinin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 11:** Haremeyn Mukataasının Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 12:** Mevkufat Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 13:** Haslar Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 14:** Maden Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 15:** Mukataa-i Evvel Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 16:** Bursa ve Avlonya Mukataasının Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653-1200/1786)/Çelik
- TABLO 17:** Kefe ve İstanbul Mukataasının Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 18:** Ağnam Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 19:** Anadolu Muhasebesinin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 20:** Cedide-i Ülä Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 21:** Piskopos Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Gelirleri İçindeki Yeri (1063/1653- 1200/1786)/Çelik
- TABLO 22:** Yeniçeri Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Giderleri İçindeki Yeri/Çelik
- TABLO 23:** Piyade Mukabelesi Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Giderleri İçindeki Yeri/Çelik
- TABLO 24:** Süvari Mukabelesi Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Giderleri İçindeki Yeri/ Çelik
- TABLO 25:** Küçük Kale ve Büyük Kale Kalemlerinin Merkezî Hazine Bütçe Giderleri İçindeki Yeri/Çelik
- TABLO 26:** Küçük Ruznamçe Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Giderleri İçindeki Yeri/Çelik
- TABLO 27:** Teşrifat Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Giderleri İçindeki Yeri/Çelik
- TABLO 28:** Salyane Kaleminin Merkezî Hazine Bütçe Giderleri İçindeki Yeri/Çelik
- TABLO 29:** H. 1094-1150 (1683-1738) Yıllarında Hazine-i Humâyûna ait Ruznamçe Gelir, Gider ve Mahsuplarının Yıllık Toplamı/Sahillioğlu
- TABLO 30:** Bütçe ve Ruznamçe Rakamlarının Karşılaştırılması/Sahillioğlu
- TABLO 31:** Yeniçeri, Sipâh ve Silâhdâr Mevcudundaki Değişmeler ve Bunların Üçer Aylık Birer Kıst (Taksit) Mevâcip (Ulufe) Tutarları/Sahillioğlu
- TABLO 32:** XVI. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinde Gelir-Gider Farkları (akçe)/Çakır
- TABLO 33:** XVI. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinde Efektif Gelir-Gider Farkları (akçe) ve Gelirlerin Giderleri Karşılama Oranı/Çakır
- TABLO 34:** XVI. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinin Gelir Türlerine Göre Dağılımı (akçe)/Çakır
- TABLO 35:** XVI. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinin Ait Olduğu Vilayetlere veya Bürolara Göre Dağılımı (akçe)/Çakır
- TABLO 36:** Rumeli ve Anadolu Vilayet Gelirlerinin Defterdarlara Göre Dağılımı (akçe)/Çakır
- TABLO 37:** XVI. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinde Mukarrere (Düzenli) ve Gayri Mukarrere (Düzensiz) Gelirler (akçe)/Çakır
- TABLO 38:** XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçe Gelirlerinin Gelir Bürolarına Göre Dağılımı (akçe)/Çakır

- TABLO 39:** XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçe Gelirlerinin Gelir Türlerine Göre Dağılımı (akçe)/Çakır
- TABLO 40:** XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinde Mukataa ve Cizye Gelirlerinin Payı (akçe)/Çakır
- TABLO 41:** XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinde İlave Gelir Türleri (akçe)/Çakır
- TABLO 42:** XVII-XVIII Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinde Yapılan Mahsuplar (akçe) ve Bütçe Gelirlerine Oranı (%) /Çakır
- TABLO 43:** XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerine Göre Merkezin Kullandığı Gelir (akçe) ve Gelir Kaybı (%) /Çakır
- TABLO 44:** Muhasebe-i Evvel Kalemindeki Gayri Mukarrere Gelirler (akçe)/Çakır
- TABLO 45:** XVII. Yüzyılda Fiili Bütçeler (akçe)/Çakır
- TABLO 46:** Avrupalıların Tahminlere Göre Osmanlı Hazinesinin Gelir ve Harcamaları (1433-1561)/Özvar
- TABLO 47:** Avrupalıların Tahminlerine Göre Osmanlı Devletinin Toplam Gelirleri/Özvar
- TABLO 48:** XVI. Yüzyılda Osmanlı Bütçe Gelir ve Harcamaları (Akçe, Akçenin Saf Gümüş İçeriğine ve Venedik Dukasına Göre)/Özvar
- TABLO 49:** XVI. Yüzyıl Osmanlı Bütçe Gelir ve Harcamaları (TFE, TFE Ton Gümüş ve Saf Gümüş)/Özvar
- TABLO 50:** XVI. Yüzyılda Avrupalı Devletlerin Yıllık Ortalama Harcama Düzeyi (Gümüş Ton)/Özvar
- TABLO 51:** XVI. Yüzyıl Bütçelerine Göre Harcama Alanları ve Miktarları (Akçe)/Özvar
- TABLO 52:** XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçe Gelir ve Harcamaları (Akçe ve Akçenin Saf Gümüş İçeriğine Göre)/Özvar
- TABLO 53:** XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçe Gelir ve Harcamaları (TFE ve TFEtğ ve Venedik Dukasına Göre)/Özvar
- TABLO 54:** XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçelerinin Harcama Alanları ve Tutarları (Akçe)/Özvar
- TABLO 55:** Osmanlı Devletinde Hazineden Mevâcip Alan Askerî Zümre Mensupları/Özvar
- TABLO 56:** Osmanlı Bütçe Kayıtlarına Göre Merkezi Ordu Mevcudu ve Yıllık Maaşları (Akçe)/Özvar
- TABLO 57:** Osmanlı Devlet Hazinesi Gelirlerinin ve Bu Gelirlerin Kaynaklarının Haziran 1624 – Nisan 1625 (Şaban 1033-Cemaziulahir 1034) On Aylık Dönemi Özet Muhasebesi/Murphey
- TABLO 58:** Osmanlı Devlet Hazinesi Harcamalarının Haziran 1624 – Nisan 1625 (Şaban 1033-Cemaziulahir 1034) On Aylık Dönemi Özet Muhasebesi/Murphey
- TABLO 59:** Osmanlı Devlet Hazinesi Gelirlerinin ve Bu Gelirlerin Kaynaklarının Ocak 1627– Aralık 1627 (Rebiulahir 1036-Rebiulahir 1037) On İki Aylık Dönemi Özet Muhasebesi/Murphey
- TABLO 60:** Osmanlı Devlet Hazinesi Harcamalarının Ocak 1627– Aralık 1627 (Rebiulahir 1036-Rebiulahir 1037) On İki Aylık Dönemi Özet Muhasebesi/Murphey
- TABLO 61:** Osmanlı Devlet Hazinesi Gelirlerinin ve Bu Gelirlerin Kaynaklarının Aralık 1627–Aralık 1628 (Rebiulahir 1037-Rebiulahir 1038) On İki Aylık Dönemi Özet Muhasebesi/Murphey
- TABLO 62:** Osmanlı Devlet Hazinesi Harcamalarının Aralık 1627– Aralık 1628 (Rebiulahir 1037-Rebiulahir 1038) On İki Aylık Dönemi Özet Muhasebesi/Murphey
- TABLO 63:** Osmanlı Devlet Hazinesi Gelirlerinin ve Bu Gelirlerin Kaynaklarının Haziran 1630– Haziran 1631 (Zilkaade 1039-Zilkaade 1040) On İki Aylık Dönemi Özet Muhasebesi/Murphey
- TABLO 64:** Osmanlı Devlet Hazinesi Harcamalarının Haziran 1630– Haziran 1631 (Zilkaade 1039-Zilkaade 1040) On İki Aylık Dönemi Özet Muhasebesi/Murphey

GRAFİK LİSTESİ

GRAFİK 1: Mekân-Vergi Unsuru İlişkisi I/Genç

GRAFİK 2: Mekân-Vergi Unsuru İlişkisi II/Genç

GRAFİK 3: Devlet Gelir ve Giderleri/Güran

GRAFİK 4: H. 1094-1150 (M. 1683-1738) Hazinesinin Toplam Gelir, Toplam Gider ve Mahsup Rakamları (Ecnas-ı Nukud ve Erkam Defterlerine Göre)/Sahillioğlu

GRAFİK 5: H. 1094-1150 (M. 1683-1738) Yıllarında Hazine Muameleleri Hacminin Mahsup (noktalı eğri), Nakit Çıkış Halindeki Giderleri (ince çizgi) ve Nakit Giriş, Hazineye Para Olarak Giren Gelirler (kalın çizgi) Karşılaştırması/Sahillioğlu

GRAFİK 6: H. 1111-1113 (M. 1699 Haziran-1701 Kasım) Hazineye Giren Nakit Para (siyah çizgi) ile toplam gelir (kesik çizgi). Gelirin Oluşumunda Mevsimlerin Rolü/Sahillioğlu

GRAFİK 7: H. 1134- 1141 (M. 1721-1728) Yıllarında Üç Aylık Gelir ve Üç Aylık Gider Toplamaları Karşılaştırma/Sahillioğlu

GRAFİK 8: 1640-1740 Yılları Arasında Venedik Dukasının (Yıldız Altını), Osmanlı Şerifi Altını Raiçleri, On Dirhem Gümüşten Kesilen Akçe Sayısı ve Edirne'de Buğday Fiyatları, Bu Süre İçinde Savaşta Geçen Yıllar/Sahillioğlu

GRAFİK 9: 1523-1598 Arası Osmanlı Devletinin Gelir ve Giderlerinin Seyri/Özvar

GRAFİK 10: XVI. Yüzyılda Osmanlı Bütçelerinde Harcama Alanları/Özvar

GRAFİK 11: XVI. Yüzyıl Osmanlı Devletinin Bütçe Harcama Alanlarının Oransal Dağılımı/Özvar

GRAFİK 12: 1509-1788 Yılları Arasında Osmanlı Devletinin Bütçe Geliri ve Harcamaları (Saf Gümüş Ton)/Özvar

GRAFİK 13: 1509-1788 Yılları Arasında Osmanlı Devletinin Bütçe Geliri ve Harcamaları (TFE'ye göre)/Özvar

GRAFİK 14: 1509-1788 Yılları Arasında Osmanlı Devletinin Bütçe Geliri ve Harcamaları (TFE'ye göre)/Özvar

GRAFİK 15: 1509-1788 Yılları Arasında Osmanlı Devletinin Bütçe Geliri ve Harcamaları (Venedik Dukasına göre)/Özvar